

ÖZÜRLÜ, ÖZÜRLÜ AİLESİ VE TOPLUM İLİŞKİSİ

Dr. Musa İkizoğlu*

Özet: Çeşitli nedenlere dayalı olarak ortaya çıkan özürlülük, içinde yaşanılan toplumun yapısı ve genel özelliklerine de bağlı olarak, özürlü birey ve ailesinin, psikolojik, sosyal ve ekonomik çeşitli sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Özürlü birey ve ailesi toplumsal ilişkiler sürecinde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Özürlü birey ve ailesi ayrımcılığa uğramakta, toplumdaki dışlanmakta, farklılıklarıyla olduğu gibi kabul görmemektedir. Yeterince sosyal destek alamamaya, kabul görmemeye bağlı olarak, sorun ve ihtiyaçlarıyla ilgili zorlukları aşma sürecinde özürlü birey ve ailesi, kendini yeterince güçlü hissedememektedir. Bu nedenle sağlıklı bir ilişki sürecinin sağlanmasına yönelik çabalar, toplumun bu süreçte bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi her iki tarafın lehine olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Anahtar Sözcükler: Özürlü birey, özürlü ailesi, toplumla ilişki süreci, özürlülük ve toplumla ilişki süreci

Abstract: Being disabled caused by several reasons, causes to experience disabled person and his family physiological, social and economical problems, due to structure and general characteristics of that society. Disabled person and his family face with various difficulties within the process of social relationships. Disabled person and his family are subject to discrimination, are excluded, and are not accepted as is their differences. Within the process of overcoming difficulties about problems and necessities due to not having adequate social support, not being accepted, disabled person and his family could not feel themselves strong enough. So, efforts for providing process of a healthy relation, to inform and to make the

* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu

society conscious within this process, will cause positive results in favor of both sides.

Key words: Disabled person, family of disabled, process of relationship with society, being disabled and process of relationship with society

ÖZÜRLÜ, ÖZÜRLÜ AİLESİ VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİ SÜRECİNE İLİŞKİN GENEL TARTIŞMA

Çeşitli nedenlere dayalı olarak ortaya çıkan özürlülüğe bağlı olarak, özürlü birey ve ailesi çeşitli ihtiyaçlara sahip olmakta, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlar yaşayabilmektedir. Bu sorunların niteliği ve niceliği ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, yine de her toplumda özürlü bireylerin belli sorunları yaşamaları kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Özürlü bireylerin aileleri ve toplumla, özürlü bireye sahip ailelerin özürlü aile bireyi ve toplumla ilişki süreçlerinde, özürlülüğe bakış ve algılayışa dayalı sorunların yaşanması, her zaman ihtimal dahilindedir.

Özürlü insanlara karşı olumsuz tutum ve yaklaşımların temeli, çok önceleri yaşanmış tarihsel süreçlere dayanır. İkel toplumlarda, bağımlı konuma düşen kişi, geçici de olsa kalıcı da olsa toplum için bir yük sayılırdı. Afrika'nın bazı ilkel topluluklarında, yaşlı ve sakatların canlı olarak gömülmeleri söz konusuydu. Eski German kabileleri arasında, babanın, sakat doğan veya sakatlanan evlatlarını yok etmesi normal kabul edilen bir süreçti. Yine tarihsel süreçte, sakat doğma ya da sakatlanmanın nedeni, o kişinin veya ana babasının işlediği günaha bağlanırdı. Bu nedenle onları yok etme, onlara eziyet etme veya uzak durma Tanrının rahmetini sağlamak için benimsenen temel bir yol kabul edilirdi. Tarihsel süreçte sakatların dilencilikte kullanılması, hayvan gibi değirmen ve su dolaplarına koşulması, kentler dışında kendilerine öz kolonilerde yaşamaya zorlanması gibi durumlara da rastlanmaktaydı.(5).

Tarihsel süreçte ele alınan bu ayrıntıların çoğu "Moral Model" kapsamında değerlendirilmektedir. "Moral Model"e göre sakatlık, doğrudan günah ve kötülük(uğursuzluk) ile ilgilidir. Yanlış bir yaşam ve yanlışlıklar yapma sakatlığa neden olmuştur. Özürlü kişiler Tanrı'nın öfkesinin bir ifadesi olarak algılanmıştır. Ana babanın yaptığı bir kötülük veya işlediği günah, çocuğun özürlü doğmasına neden olmuştur. Bugün bile, ana babaların

işlediği günah yüzünden özürlü hale geldiklerine inananlar vardır. “Neden ben?” sorusu da bu inancın yansımasıdır(10).

Sonraları Hıristiyanlık ve İslamiyet'in etkisiyle, bu kişilere olan tutum köklü olarak değişmeye başlamıştır. Onlara merhametli ve koruyucu bir yaklaşımın tanrı buyruğu olduğu inancıyla hareket edilmeye başlanmıştır. Uygurluk tarihinin çeşitli aşamalarında sakatların gösterdiği başarılar, üstünlükler, içinde yaşadıkları toplumun inanç ve tutumlarını değiştirmeyi başarmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, işçi sıkıntısı çekilmesine bağlı olarak, endüstri merkezlerinde çeşitli işlerde sakatlardan yararlanılabileceğine ilişkin görüş ortaya çıktı. İkinci Dünya Savaş'ında bu görüş daha da gelişti ve tarım, her türlü diğer işler ve üretimle, hizmet alanlarındaki çoğu iş için sakatlar aranır olmaya başladı (5).

Ele alınan tarihsel süreçte olumlu yönde gelişme görülmesine rağmen, günümüzde halen özürlü bireylere yönelik, tarihsel süreçten gelen olumsuz düşünce, tutum ve davranışlara sıklıkla rastlanmaktadır.

Oliver (1992)'e göre, özürllülikle ilgili modellerden biri olan 'Sosyal Model'in temel iddiası, “özürllülüğün toplumsal olarak yapılandırıldığı ve çeşitli bozuklukları olan insanlara dayatıldığıdır. Bu doğrultuda özürllülük, bireyin benimsemek ve uyum yapmak zorunda olduğu adeta 'bireysel trajedi' olarak özürllülere kabul ettirmeye çalışılmaktadır. Özürllülük deneyimi toplumsal baskının, zulmün bir biçimidir. Bozuklukları olan insanları özürllü kılan toplumdur”. Güzel, sağlıklı bir bedene sahip olmanın yüksek bir değermiş gibi sunulması, insanların önemli bir kısmını, özürllü bireylerin daha az çekici olduğu gibi bir yanılgıya götürebilmektedir. Özürllülüğün sakınılacak, utanılacak bir durum gibi çarpık algılanması, özürllülerin toplumun güçsüz, başarısız, sürekli kaybeden ve marjinal üyeleri olarak damgalanmasına yol açmaktadır (1).

Görüldüğü gibi özürllü bireyin yakın çevresindeki ailesinin zaman zaman, içinde yaşadığı toplumun ise genellikle çoğu zaman, özürllü bireyi farklı bir kategoriye koyma yaklaşımı, acıyarak bakma veya hiç yoklarmış gibi davranma, dışlama, eksik görme yaklaşımları ilişki süreçlerindeki asıl sorunu oluşturmaktadır. Günümüzde, özürllü birey ile toplum arasındaki ilişkide, “Sosyal Model”e göre ifade edilen hususların hemen hepsi çoğu zaman izlenebilmektedir.

Özrü kesin olarak tanımlanan çocuğun aile bireyleri, çocuğu ve özürllü kabullenebilme aşamasına ulaşınca kadar çeşitli aşamalardan geçerler. Üç ana başlık altında toplanan bu aşamalar; 1. Birincil Tepkiler, a. Şok, b.

Reddetme, c. Acı Çekme ve Depresyon, 2. İkincil Tepkiler, a. Suçluluk Duyuma, b. Kararsızlık, c. Kızgınlık Duyuma, d. Utanma-Mahcup Olma, 3. Üçüncül Tepkiler, a. Pazarlık Etme Davranışı, b. Uyum Sağlama ve Her Şeye Yeniden Başlamayı kapsayan aşamalarıdır(3).

Bu aşamalı ele alış çerçevesinde, her aşamada, aile bireylerinin ortaya çıkan bazı özellikleri şöyle gelişmektedir: Öncelikle, aile bireyleri, özellikle ana babalar, başlıklarda ifade edilen duygu, düşünce, tavır ve tutumlar içinde olmaktadır. Örneğin; “Birincil Tepkiler” kapsamında “Acı Çekme ve Depresyon” başlığı altında, ailelerin acı çekme ve depresyona bağlı olarak “geri çekilme” ya da “sosyal etkileşimlerden kaçınma” davranışı içinde oldukları vurgulanmaktadır. Aileler böylece çevreden kendilerini uzaklaştırma amacı gütmektedir. Ailenin bu davranışı, aslında, toplumun özürsü ve ailesini reddeden, ayrımcılığa tabi tutan, farklılıkları olduğu gibi kabul etmeyen tutum ve davranışları ile yakından ilgilidir. “İkincil Tepkiler” kapsamında “Utanma-Mahcup Olma” başlığı altında, genellikle ailelerin, çocuklarının çevre tarafından alay konusu olacağı ya da özürsü olarak damgalanacağı endişesi karşısında, utanma duygusu geliştirdikleri, bunun yanı sıra sosyal yönden çocuklarının çevre tarafından kabul edilmeyeceği düşüncesi ile eve kapanmayı tercih ettikleri vurgulanmaktadır. Yine bu başlık altında, anne babaların genellikle çocuklarıyla tanınmalarına da bağlı olarak, çocuğun özürsü olması nedeniyle, kolaylıkla, anne babanın da özürsü olduğu şeklindeki yorumlamalara sık rastlandığına dikkat çekilmektedir.

Görüldüğü gibi, ailelerin çeşitli aşamalarda yaşadığı bazı duygusal problemler, toplumla ilişki kurmayı engelleyici, toplumdaki kendini çekmeye yol açıcı özelliğe de sahip bulunmaktadır(eve kapanmayı tercih etme davranışında görüldüğü gibi). Bu durum da, özürsü, özürsü ailesi ve toplum arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulması ve sürdürülmesine engel olmaktadır. Tabii ki bu durum, her özürsü bireye sahip aile için aynı şartlarda ortaya çıkar demek doğru bir yaklaşım değildir. Bazı aileler, “Üçüncül Tepkiler” kapsamında ele alınan, “uyum sağlama ve her şeye yeniden başlama” aşamasına hızlı bir şekilde ulaşmış aileler olabilir. Bu aşamada, genelde anne babaların durumlarından ötürü herhangi bir rahatsızlık ya da tedirginlik hissetmeyecek hale geldiklerinden bahsedilmektedir. Bu durum, toplumla sağlıklı ilişkiler kurma sürecinde, özürsü ve özürsü ailesine katkı sağlayabilir. Ailenin duygusal problemlerinin kendiliğinden ya da profesyonel destek alması nedeniyle ortadan kalkması durumu, toplumla

özürlü ve özürlü ailesi arasındaki ilişki süreçlerine olumlu olarak yansiyacaktır.

Özürlü, özürlü ailesi ve toplum ilişkisinin sağlıklı temellere oturmamasının ve her iki tarafın lehine olacak bazı katkılar getirmemesinin nedenlerinden en önemlisi, özürlülere yönelik ayrımcı yaklaşımlardır. Ayrımcı yaklaşımlar, her iki taraf arasında belki, belirgin bir şekilde kavga, şiddet, vb. olumsuzluklar şeklinde yansımamakta, ancak, her iki taraf arasındaki ilişki süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yaşanmasını büyük ölçüde engellemektedir.

Özürlülere yönelik ayrımcı uygulamalar eskiden beri süre gelmektedir. Toplum içerisinde var olan eşitsiz uygulamalar tarihsel bir olgu olarak değerlendirilebilir. Zaman içerisinde ayrımcı tutum ve davranışların, toplumun tüm hücrelerine sindiği ve yaşamın neredeyse ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülebilmektedir. Özürünün karşılaştığı “engelin” temelinde, sahip olunan “özür” değil; özürün yarattığı farklılığı bahane eden toplumun özürlülüğe karşı geliştirdiği “engelleyici tutumlar”ın yattığı söylenebilir. Özürlüler de, sahip oldukları farklılığı, farklı davranmanın ve kendilerine farklı davranılmasının haklı bir gerekçesi sayma yoluyla (zaman zaman bunu bir kazanç sayarak) ayrımcı uygulamaları pekiştirecek tutum ve davranışlar içerisinde bulunabilmektedir. Özürlü-toplum ilişkisi içerisinde karşılıklı beslenen bir olgu olarak benimsenip içselleştirilen ayrımcı uygulamaların, ciddi bir itirazla karşılaşmadan, zamanla, yaşamın ayrılmaz bir parçası haline geldiği bilinmektedir. Özürünün bilinci, kendilik algısı da ayrımcılığı besleyen unsurlar içerdiğinden, bu anlamda özürüyü kendisinden gelecek ayrımcılığa karşı da korumak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ayrımcı uygulamaları pekiştiren bir başka etmen ise onlar hakkında oluşmuş olan son derece yanlış olarak değerlendirilebilecek değer yargılarıdır. Toplum özürlüleri, çoğunlukla “ellerinden hiçbir şey gelmeyen, korunmaya muhtaç, zavallılar” şeklinde algılamakta; bazen de kimi yeteneklerini abartılı bir şekilde algılama ve sunma yolunu tercih etmektedir. Temelinde bilgisizliğin yattığı bu çelişik tutumların hepsi, özünde ayrımcı olarak değerlendirilebilir. Ayrımcılığın maddi temeli, doğal ve toplumsal yaşamın içerdiği farklılıklar olarak kabul edilirse, ayrımcılığı yaratan maddi koşulların olabildiğince ortadan kaldırılması ve doğal kabul edilebilecek farklılıklardan bir ayrımcılık türetilmemesi için, ayrımcılık karşıtı bir bilincin geliştirilmesi şarttır. Bu doğrultuda, herkesin farklı ve eşit olduğuna olan inanç, temel kabul olarak görülebilir(9).

Bu söylemlerden anlaşılacağı üzere, ayrımcı uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik her çaba, özürlü birey ve ailesinin toplumla ilişki

kurma sürecinde, yine toplumun özürsüz birey ve ailesiyle ilişki kurma sürecinde herkesçe kabul edilebilir sağlıklı düzeye ulaşmaya; farklılıkları olduğu gibi kabul eden, bireyler arası eşitliğe inanan ve birbirine saygı duyan bir toplum yaratılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü özürsüz, özürsüz ailesi ve toplum arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar, genellikle toplumun ayrımcı yaklaşımı, farklılığı doğal kabul etmeyen yaklaşımı, dışlayan, eksik gören, uygun görmeyen yaklaşımlarına dayalı olarak ortaya çıkan sorunlardır.

Işıkhan (2005) ın “Türkiye’de Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Sorunları” araştırmasında, annelerin yarıya yakını(% 44,6), çocuğun engeli nedeniyle yakın çevrenin bilinçsiz ve yargılayıcı tavırlarıyla karşılaştığını ifade etmiştir(7).

Duyan ve Çamur (1998)’un “Mesleki Rehabilitasyon Merkezine Devam Eden Özürsüz Bireyler” üzerinde yaptığı araştırmada da, özürsüzlerin ruh sağlığı düzeyleri oldukça düşük bulunmuştur. Bunun yanı sıra, özürsüzlerin genelinde sosyal ilişkilerinin bozulduğu ve sevdikleri işleri yapmaktan vazgeçtikleriyle ilgili bulgulara ulaşılmıştır(4).

Ülkemizde özürsüzlere yönelik dağınık ve karmaşık görünümdeki mevzuatın çoğu açıdan yetersiz kalması, günün koşullarına uygun kazanımlar sağlamaması, uygulamaya gerektiği gibi aktarılamaması, özürsüz ve ailesi açısından toplumsal ilişki sürecinde bazı dezavantajlar oluşturabilmektedir. İşsiz olan, üretken kılınamayan, özel eğitim, rehabilitasyon ve bakım hizmetlerinden yeterince veya hiç faydalanamamanın bir sonucu olarak başkalarına bağımlı olmadan yaşayabilecek kapasiteye ulaşamayan özürsüzlerin, toplum içindeki durumu da, gücü de zayıf olmaktadır. Özürsüzün yaşadığı sorunlar nedeniyle, ailesine ve topluma bağımlı olarak yaşaması, toplumsal ilişki sürecinde, özürsüz ve ailesinin eşit değerlendirilme, eşit kabul edilme, eşit olma şanslarını elde etmesini engelleyebilmektedir.

Özürsüzlere, T.C. Başbakanlık Özürsüzler İdaresi Başkanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Genel Sekreterliği, Devlet Personel Başkanlığı, Türkiye İş Kurumu, Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü, T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Belediyeler, Körler Federasyonu, Sağırılar Federasyonu, Ortopedik Özürsüzler Federasyonu, Zihinsel Özürsüzler Federasyonu ve bu federasyonların birleşerek oluşturdukları Türkiye Sakatlar Konfederasyonu

(11) ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından birtakım hizmetler verilmekle birlikte; bu hizmetlerin niteliksel ve niceliksel açıdan geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, yeterince tanıtılması, ulaşılabilir kılınması özürülülerin fırsat eşitliğini yakalaması açısından çok büyük öneme sahiptir; çünkü gerekli hizmetleri alamayan özürü ve özürü ailesinin yaşayacağı sorunlara bağlı olarak, toplumla yeterince diyalog kuramaması, toplumun çeşitli kurumlarıyla ve toplumu oluşturan bireylerle yeterince barışık olamaması, eşit ve adaletli bir toplum söylemine hiçbir zaman güvenememesi gündeme gelecektir.

İhtiyaçlarını yeterince karşılayamayan, sorunlarını çözemeyen özürü ve ailesinin, genel olarak toplumsal ilişkilere zaman ayıramayacağı, kültür-sanat etkinliklerine ve diğer etkinliklere katılamayacağı, kendisini toplumun bir parçası hissedemeyeceği açık bir şekilde ortadadır; çünkü özürü ve ailesi ihtiyaçlarını karşılama, birikmiş sorunlarını kendi başına çöme çabası içindedir. Bu süreçte, yakın çevresinin ve toplumun, her aşamada yakın desteğini, kabulünü, iyi ilişkilerini görme beklentisi içindedir. Bu durumda aslında, esas sorumlu, toplumu oluşturan kurumlar, bireyler olmaktadır. Toplumu oluşturan kurumların, bireylerin, üzerine düşen görevi gerektiği gibi yerine getirmesi, özürü ve ailesini dışlamaması, farklılıklara saygı duyması, özürü ve ailesinin, bu denli karmaşık sorunlar yaşaması ve toplumdaki tecrit edilmesini engelleyebilecektir. Toplumun aydın ve bilinçli kesimine, konuyla ilgili uzmanlara, meslek elemanlarına, özürü, özürü ailesi ve toplum arasındaki ilişkinin geliştirilmesi, özürü ve ailesinin dışlanmaya maruz kalmasının önüne geçilmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına yönelik ön ayak olma açısından ve toplumun diğer üyelerini ve özürü, özürü ailesini bilinçlendirme temelinde önemli görevler düşmektedir.

Dışlanmaya maruz kalmanın önüne geçilmelidir; çünkü “sosyal olarak dışlanmış kişiler, herhangi bir biçimde sosyal olarak yalıtılmış ve toplumla ilişkileri kırılanlaşmış kişiler olarak ifade edilir. Bu kişilerin aile, yerel topluluk, gönüllü birlikler, sendikalar ve hatta ulusla sosyal bağları kopmuş olabilir. Ayrıca yasal haklara sahip olma veya bunları kullanabilme açısından dezavantajlara sahip olabilirler”(12).

Özürü, özürü ailesi ve toplum arasındaki ilişki süreçlerinin sağlıklı bir yapıya ulaştırılması, ancak bazı önlemlerin alınmasıyla mümkündür. Zaten özürü ve ailesinin yeterince hizmet alamaması, dışlanması, ayrımcılığa uğraması gibi etkenler, başlangıçta, özürü, özürü ailesi ve toplum

arasındaki ilişki dinamiklerini olumsuz yönde etkilemeye aday görünmektedir.

Özürülere yönelik ulusal ve uluslararası birçok yasal düzenlemeden söz etmek mümkündür. Yasalar, yönetmelikler, belge, bildirme, şartlar, vb. gibi. Bu düzenlemelerin uygulamaya özürülü ve ailesi lehine yeterince aktarılamaması da, her iki taraf arasında karşılıklı ilişki kurma sürecini yine olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü bu düzenlemelerin uygulamaya gerektiği gibi aktarılamaması eşitlik, adalet ve insan haklarının varlığına ilişkin söylemleri hakkıyla savunabilmeyi engellemektedir. Sorunlarının çözülmemesi, ihtiyaçlarının karşılanmaması nedeniyle özürülü birey ve ailesi, yaşama ve mücadele etme gücünü kaybetmekte, diğer birey ve ailelerle aralarındaki denge unsuru dikkate alınmadığı ve desteklenmediği için, yaşamın ileriki safhalarına yenik başlamaktadır. Özürülü ve ailesinin kendilerinden kaynaklanmayan nedenlerle ortaya çıkan bu güçsüzlükleri, toplum tarafından doğalmış gibi karşılanmakta, toplumun bazı kesimleri özürülü ve ailesini hor görmeyi sürdürebilmektedir. Oysaki farklılığı yaratan da, büyümesine neden olan da onlara destek olmayan toplumdur, toplumun kurumlarıdır, ayrı ayrı bireyleridir. Aslında, birey ve ailesi açısından, özürülülük durumu ortaya çıkmadan önceki zamanlar için de bir eşitsizlik, adaletsizlikten söz etmek mümkün görünmektedir. Çünkü toplumun tüm kesimlerinin çeşitli nedenlerle sağlık, eğitim, barınma, sosyal güvenlik, vb. temel insani hizmetlerden fırsat eşitliği çerçevesinde yeterince faydalanamaması sorunun ana kaynağını oluşturmaktadır. Özürülülüğün temelde nedenlerine bakıldığında, temel insani hizmetlerden yeterince faydalanamamaya direk ilişkili olduğu görülecektir. O zaman sadece özürülü, özürülü ailesi ve toplum arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir düzeye ulaşmasının değil, başlangıçta toplum içindeki çeşitli nüfus gruplarının ve çeşitli kesimlerin, toplumun geneliyle ilişkilerinde sağlıklı bir düzeye ulaşmasının engellendiğinden söz etmek mümkündür. Eşitlik, fırsat eşitliği, adalet, insan hakları söylemlerini hakkıyla hayata geçirmek, yoksul, yaşlı, kadın, çocuk ve özürülü vb. gibi tüm kesimlerin toplumla sağlıklı ilişkiler kurma dinamiğini etkileyecektir. Yoksa işsizlik, gelir adaletsizliği, yoksulluk, sosyal güvencesizlik, eğitimsizlik, sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamama olduğu müddetçe, özürülülüğün ortaya çıkma ihtimali daha da artmaktadır.

Güçler perspektifi, özürülere yönelik olarak problemi tanımlama ve analizden ziyade ortak insan ihtiyaçları(eğitim, sağlık, beslenme, konut, vb.) ve bu ihtiyaçları karşılama sürecinde yüz yüze gelinen engeller

üzerinde odaklaşır ve özürlülerin de tıpkı diğer insanlar gibi, ortak insan ihtiyaçlarının karşılanması bakımından eşit haklara sahip olması gerektiği üzerinde de durur. Toplumumuzda, özürlülerin temel ihtiyaçlarını karşılama düzeyleri de bu yaklaşım açısından önemli görölmektedir(13).

Toplumla ilişki kurma sürecinde, özürlü birey ve ailesinin kendisini güçlü hissetmesi, yaşama gücüne sahip olması büyük önem taşımaktadır.

Güçler perspektifi ile “özürlü insan” tanımı tamamen değişmekte ve bu bakış açısıyla özürlüler, patoloji, eksiklik, yetersizlik vurgularından uzakta tutulmaktadır. Bu nedenle özürlülerin kazandıkları başarılar ve yeterlilikleri üzerinde, bilinçli olarak daha fazla odaklanma söz konusudur(14).

Genel olarak yaşam kalitesi, özürlü ve özürlü ailesi açısından yeterli düzeyde sağlanamıyorsa, bu ailenin toplumla ilişki kurma ve toplumun ön yargılar nedeniyle aile ile ilişki kurma dinamikleri otomatikman olumsuz yönde etkilenmektedir.

Bir başka konu ise, fiziki çevre şartlarıyla ilgilidir. Fiziki çevre şartlarının, özürlülere hareket kısıtlılığı getirmesi, engel oluşturması da, onların toplumsal katılım gösterme, toplumla ilişkilerini geliştirme, bağımsız hareket edebilme ve yaşayabilme şartlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Zorlanmadan katılım gösterememe, diğer bireylerle yan yana hareket edememe, sınırlanma durumuna bağlı olarak yalnız kalan özürlü bireyin dolayısıyla özürlü ailesinin, toplumla uzaktan sağlıklı ilişkiler kurması doğal olarak beklenemez.

Sosyal model, bireyleri özürlü kılan durumun, onların “özürlülükleri” olmadığını vurgulamaktadır. Bu modele göre özürlü kılan temel faktör olarak, toplumun kısıtlayıcı, damgalayıcı, ayrımcı ve dolayısıyla engelleyici tutumları görülür. Bu bakışın, özürlü bireylerin kendilerini toplumdan soyutlanmış değil, aksine toplumla bütünleşmiş hissetmelerine ortam hazırladığı söylenebilir. Özellikle özürlü bireyler ve onların yakınları (akraba, arkadaş, vb.)nın, böyle bir yaklaşıma ihtiyaç duyduklarını dile getirmesi, bu bakışın genelde olumlu karşılandığına, benimsendiğine delil olarak gösterilebilir(2).

Görölüyor ki, sosyal modelin toplumun tüm kesimlerince benimsenmesi, özürlü, özürlü ailesi ve toplum arasındaki ilişkileri daha da geliştirici bir rol oynayacaktır.

Toplumunu oluşturan bireylerin nitelikleri ve toplumsal işlevlere sağlıklı bir biçimde katılımları, toplumun gelişmesi ve güç kazanması açısından hayati

bir önem taşımaktadır. Her toplumda, çeşitli yaş gruplarından sakat veya özürlü olarak nitelenen kişilerin varlığı, kaçınılmaz bir sosyal olgu olarak karşımızda durmaktadır. Önemli olan, bu kişilerin varlığını kabul etmek, onlarında insan vakar ve haysiyetine yaraşır biçimde yaşama haklarının bulunduğuyla ilişkili bilinç düzeyine ulaşmaktır. Ancak bu bilince sahip olan toplumlar, diğer üyelerinin yanı sıra özürlü bireylerinin de, toplum yaşamına etkili olarak katılımlarını sağlamada başarı gösterebilir. Toplum içinde, özürlü bireylerin haklarının korunması ve onlara gelişme fırsatı tanınması toplumsal ilerlemenin bir gereği olarak görülür. Sosyal refah devleti olma idealini kabul etmiş olan toplumların, özürlü üyelerinin sorunlarına eğilerek, onlar için gerekli hizmetlerin geliştirilmesi ve böylece toplum içinde işlevsel hale getirilmesinde birincil derecede görevleri bulunduğu unutulmamalıdır. Bu görevler, özürlü olmaya yol açan nedenlerin önlenmesinden başlayıp, koruyucu, iyileştirici ve geliştirici özelliğe sahip bir dizi önlem alınmasını gerekli kılmaktadır(8).

İşte bu nedenlerledir ki, toplumla özürlü birey ve özürlü ailesi arasındaki ilişki süreçlerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, ilişkinin daha da geliştirilmesi hayati bir öneme sahiptir.

Özürlü bireylerin kendilerine güven duygularının gelişmesinde, bağımsız ve üretken bireyler olarak toplumla bütünleşmelerinde; aile bireylerinden başlayarak, yakın çevredeki akranların, öğretmenlerin, özürlü bireye ve ailesine hizmet veren meslek elemanlarının tutumlarının yanı sıra, çalışma yaşamındaki kişilerin, grupların olumlu tutumları da önemli bir yere sahip bulunmaktadır(15).

“Özürlü bireyler ve aileleri ile sürdürülen çalışmalarda ‘sosyal destek’ özellikle ağırlık taşır. Caplan ve Killilea (1976)’e göre sosyal destek, ‘insanın stresli bir olaya egemen olmasını ve onunla başa çıkmasını kolaylaştıran, sosyal çevreden gelen bir geri bildirim’dir. Özürlüler için gerekli olan sosyal desteği aile üyeleri, yakın arkadaşları ve meslek sahibi olan kişiler sağlar.” (6).

Özürlü ve özürlü ailesi için sağlanacak her türlü sosyal destek, özürlü ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılaması, sorunlarıyla başa çıkması ve toplumla iyi ilişkiler kurabilmesi açısından büyük katkılar sağlayacaktır.

Özürlü ve ailesinin sorunlarının çözümü sürecinde multidisipliner yaklaşım büyük önem taşımaktadır. İlgili meslek elemanlarının, mesleki sınırları içinde, özürlü ve özürlü ailesi için birtakım mesleki uygulamaları gerçekleştirmesi, diğer meslek elemanlarıyla ekip çalışması dâhilinde bilgi

alışverişinde bulunması, bu süreçte önemli yararlar sağlayacaktır. Meslek elemanlarının işbirliğinin yanı sıra, toplumu oluşturan diğer unsurlardan olan, kurumlar ve bireyler bazında da konuya daha duyarlı yaklaşım gösterilmesi ve işbirliği yapılmasının, özürsüz ve özürsüz ailesinin lehine sonuçlar vereceği söylenebilir. Ülkemiz için gerek meslek elemanları, gerekse ilgili kurumlar ve diğer bireylerin topyekûn işbirliği içinde hareket ettiğinden söz etmek mümkün değildir. Bu da, özürsüz ve özürsüz ailesinin sahip olduğu sorunların daha geç çözülmesine, yeterince çözülememesine yol açmaktadır. Toplumun bu konudaki giderilmeyen, bilgisizlik ve bilinçsizlik durumu da düşünüldüğünde, özürsüz ve ailesi açısından çözülememiş sorunlar yumağının da buna eklenmesiyle, her iki taraf arasındaki ilişki süreçleri olumsuz yönde etkilenmekte, önyargılı bakış açısı ve birbirine mesafeli duruş ortaya çıkmaktadır.

Özürsüz bireyin toplumla entegrasyonu için, özürsüz bireye sahip ailenin de, en az özürsüz birey kadar toplumla sağlıklı ilişki kurması hem özürsüz bireyin, hem ailenin hem de toplumun lehine olacaktır. Toplumla sağlıklı ilişki kuramamaya ilgili süreçte, gerek özürsüz, gerekse ailesinin, ihtiyaç duyduğunda, bu alanla ve ortaya çıkan sorunlarla yakından ilgili meslek elemanlarından destek alması, nasıl ilişki kurması gerektiğine ilişkin meslek elemanlarınınca yönlendirilmesi yarar sağlayacaktır. Meslek elemanlarının bu süreçte yapacağı değerlendirmede, “özürsüz bireye sahip ailenin toplumla ilişkisinde yaşadığı sorun/sorunların, özürsüz bireyin durumu ortaya çıkmadan önce de var mıydı” sorusuna cevap araması, ilişkilerde yaşanan sorunların özürsüz bireyle ilişkili yaşanıp yaşanmadığına karar vermek ve ona göre önlem almak açısından önem taşımaktadır. Sağlıklı ilişkilerin geliştirilmesine yönelik, özürsüz bireyin, ailesinin ve toplumun eğitilmesi, bilinçlendirilmesi de ilgili meslek elemanlarının, ilgili kurum ve kuruluşların görevi olarak görülebilir. Yine bu süreçte, özürsüz bireye sahip ailenin, iç ilişkilerindeki sorunlarının giderilmesine yönelik önlemler almak, aile içinde sağlıklı ilişkiler zeminini sağlamak, sonuçta da aileyi ve özürsüz bireyi daha güçlü kılmak açısından önem taşımaktadır. Öncelikle özürsüz bireye sahip ailelerin farklılıkları olduğu gibi kabul ederek yaşaması, toplumun da bu farklılıkları zamanla kabul edebilmesine yönelik süreçte önemli bir basamak oluşturacaktır. Özürsüz bireye sahip ailelerin, özürsüz bireyi istismar ederek, onun üzerinden kazanımlar elde etmeye çalışması da, toplumla özürsüz ve özürsüz ailesi arasındaki ilişki süreçlerini olumsuz yönde etkileyecektir.

Karataş(2002)'a göre, “farklı olmak, farklı muameleye tabi tutulmanın haklı gerekçesi olamaz. Engelliler de herkes gibi, başka hiçbir sebeple değil; salt insan oldukları için onurlu bir yaşamı hak etmektedir. Bunun için toplumsal yaşama tam katılımın önündeki her türlü engel kaldırılmalı ve eşitlik ilkesi gereğince engelliler yaşamın tüm alanlarında desteklenmelidir”(9).

Özürlü bireye sahip ailelerin işlevlerini gereği gibi yerine getirememesi de, ailenin özürlü birey ve toplumla ilişki sürecini olumsuz yönde etkileyecektir. Tüm bunlara engel olmak için, ailenin eskisi gibi ve gerektiği gibi, toplumsal rol ve sorumluluklarını yerine getirmeye devam etmesi çok büyük öneme sahiptir. Özürlü ve ailesinin güçlü yönlerinin ortaya çıkarılması ve sorunların çözümü sürecinde bundan faydalanılması da, her açıdan önemli katkılar sağlayacaktır.

Özürlü, özürlü ailesi ve toplum arasındaki önyargıların, karşılıklı algıların ve sorunların ortaya çıkarılmasına yönelik araştırma sonuçları da, ilişkilerin olumlu yönde geliştirilmesine yönelik alınabilecek önlemlere karar vermeyi kolaylaştıracaktır.

Yaşam şartlarının iyileştirilmesi, sorunlarının çözülmesi, refahın artırılması, özürlü ve ailesinin toplumla olan ilişkilerine doğal olarak olumlu bir şekilde yansıtacaktır.

SONUÇ

Özürlü birey, özürlü bireye sahip aile ve toplum arasındaki ilişki süreçlerinde, toplumun özürlü ve ailesini dışlaması, ayrımcılık yapması, farklılıkları olduğu gibi kabul edememesi, bu konuda yeterli bilgi ve bilinç sahibi olamamasından kaynaklı bazı sorunlar yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. İhtiyaçların giderilmesi ve sorunların çözümü için yeterli sosyal desteği bulamayan, kurumsal hizmetlerden yeterince faydalanamayan, kendi kaderine terk edilen, topluma benzer bir şekilde özürlülükle ilgili yeterli bilgi ve bilince sahip olmayan özürlü ve ailesinin, toplumsal rol, sorumluluk ve işlevlerini gerektiği gibi yerine getirebilmesi, toplumla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi beklenemez. Özellikle özürlü birey ve özürlü ailesiyle toplum arasındaki ilişki dinamiklerinin, diğer birey ve ailelerle toplum arasındaki ilişki dinamiklerine göre daha sağlıklı bir görünümde olmasına ve özürlü bireylerin rehabilitasyon, özel eğitim ve bakım hizmetlerinden yeterince faydalanamamasına bağlı olarak özürlü birey ve ailesinin yaşadığı sorunlar daha da derinleşmektedir. Öncelikle özürlü, özürlü ailesi ve toplumun, özürlülükle ilgili bilgilenmesi ve bilinçlenmesi, toplumun bu konuda duyarlı, farklılıkları olduğu gibi kabul eden ve ayrımcılık yapmayan

bir düzeye ulaşması, özürlü, özürlü ailesi ve toplum arasında sağlıklı ilişki kurulabilmesi açısından ön şarttır.

Ayrımcılığın, dışlanmanın, kabul edilmemenin önlenmesine yönelik alınacak her türlü önlem, ortaya konacak her türlü çaba, sonuçta özürlü birey, ailesi ve toplum arasında sağlıklı ilişkiler kurulabilmesi açısından oldukça önemli katkılar sağlayacaktır.

Yine ihtiyaçlarını yeterince karşılayabilen, sorunlarına çözüm bulabilen, kendi içinde sağlıklı ilişkiler kurabilen, desteklenen özürlü ve ailesinin, daha moralli olacağı, toplumla barışık olacağı ve toplumla sağlıklı ilişkiler kurma yönünde elinden geleni yapacağı bir gerçektir.

Özürülülerle ilgili ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerin uygulamaya gerektiği gibi aktarılabilmesi, var olan eksiklik ve aksaklıkların giderilmesi ve gerektiğinde yeni düzenlemeler yapılması, özürlü birey ve ailesi açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Bu durum da, özürlü birey ve özürlü bireye sahip aileyle toplum arasında daha sağlıklı ilişkiler kurulabilmesine destek olacaktır.

Toplumun özürlü birey ve ailesiyle sağlıklı ilişki kurabilmeye yönelik görevini tam anlamıyla yapmış olması için, toplumu oluşturan bireylerin ve kurumların, özürlü birey ve ailesinin toplumla entegrasyonunu temin etme, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarını giderme, ayrımcı muamelelere tabi tutmama yönünden üzerine düşen rol ve sorumlulukları büyük bir hassasiyet içinde yerine getirmesi beklenir.

Başkalarına sürekli bağımlı olmayan, kendi ayakları üzerinde durabilen, üretken olan özürlü bir bireyin kendisi de, kuracağı toplumsal ilişkilerde daha sağlıklı olacaktır. Bu nedenle, eşitlik, adalet ve insan hakları temelinde bakıldığında, özürlü bireyler ve özürlü bireye sahip ailelerin de sağlıklı, mutlu, huzurlu, üretken bir şekilde toplum içinde yerini almak, herkesle eşit şartlarda, eşit statüde ve sorunsuz yaşamak hakkıdır. Bu şartların oluşması durumunda, özürlü birey ve ailesiyle, toplum arasındaki ilişki süreçlerinden her iki tarafta doyum sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

1. Arıkan, Çiğdem. Görme Özürlü Kadınlar: Sorunlar, Beklentiler, Çözüm Önerileri. Ankara: Körler Federasyonu, 2001.
2. Arıkan, Çiğdem. "Sosyal Model ve Sosyal Hizmet Uygulamaları," Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 2,2: 57-66, 2002.

3. Darıca, Nilüfer, Ülkü Abidoğlu ve Şebnem Gümüştü. Otizm ve Otistik Çocuklar. İkinci Basım. İstanbul: Özgür Yayınları, 2000.
4. Duyan, Veli ve Gülsüm Çamur. "Özürölüler ve Ruh Sağlığı," Sosyal Hizmet Sempozyumu' 97. Toplumla Bütünleşme Sürecinde Özürölüler ve Sosyal Hizmet. İstanbul, 18-20 Eylül 1997. Yay. Haz.: Işıl Bulut ve Özcan Kars. Ankara: H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, 1998.
5. Enç, Mithat, Doğan Çağlar ve Yahya Özsoy. Özel Eğitime Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1987.
6. Erkan, Gönül. "Özürölülerle Sosyal Hizmet Uygulamaları," Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 25,4:34-38, 2003 (Halk Sağlığı Özel Eki).
7. Işıkhan, Vedat. Türkiye'de Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Sorunları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2005.
8. Kahramanoğlu, Ertan. "Toplum Sorumluluğu ve Özürölüler," Saray'dan Çağrı. 1,1:10-11,1992.
9. Karataş, Kasım. "Özürölülere Yönelik Ayrımcılık ve Ayrımcılıkla Savaşım," Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 2,1:1-10, 2002.
10. Mackelprang, Romel W. ve Richard O. Salsgiver. Disability: A Diversity Model Approach in Human Service Practice. Canada: Brooks/Cole Publishing Company, 1999.
11. Okur, Nejla. Özürölülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürölüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2001.
12. Sapancalı, Faruk. Sosyal Dışlanma. 1. Baskı. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, 2003.
13. Şahin, Fatih. "Sosyal Hizmet Uygulamasında Güçler Perspektifi ve Özürölülük Alanına İlişkin Temel Doğurguları," Sosyal Hizmet Sempozyumu' 97. Toplumla Bütünleşme Sürecinde Özürölüler ve Sosyal Hizmet. İstanbul, 18-20 Eylül 1997. Yay. Haz.: Işıl Bulut ve Özcan Kars. Ankara: H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, 1998.
14. Şahin, Fatih. "Özürölülere Yönelik Yeni Bir Sosyal Hizmet Uygulama Modeli: Güçler Perspektifi," Görme Özürölüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları. Ankara, 24-25 Mart 2000. Yay. Haz.: Kasım Karataş. Ankara: Körlere Federasyonu Yayını, 2001.
15. T.C. Başbakanlık Özürölüler İdaresi Başkanlığı. 1. Özürölüler Şurası. Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürölüler. Komisyon Raporları, Genel Kurul Görüşmeleri. 29 Kasım-02 Aralık 1999. Ankara.